

PAPER DETAILS

TITLE: ÇOCUK GELİN PRATİĞİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

AUTHORS: Songül MOLLAOĞLU

PAGES: 598-617

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2857149>

ÇOCUK GELİN PRATİĞİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

SEMIOTIC ANALYSIS OF CHILD BRIDE PRACTICE

Songül MOLLAOĞLU¹

Öz

Göstergeleri yorumlama, anlamlandırma, üretme ya da işaretleri anlama gibi bir dizi süreç gerektiren göstergebilim, bu faktörlerin tümünün sistemli bir yaklaşımla analiz edilmesi temeline dayanan bilim dalıdır. Göstergebilimsel analizde; bir çalışmada saklı tutulan mitlerin, kodların, metaforların yer aldığı anlam dizgelerinin çözümlemesi, açıklaması ve yorumlanması temel alınır. Araştırmada özellikle 1990'lardan günümüze kadın sorunsalı üzerine çalışmalar üreten ve bu soruna dikkat çeken Şükran Moral'ın "Çocuk Gelin" çalışmasının Ferdinand de Saussure, Roland Barthes ve C. Levi- Strauss'un göstergebilimsel metodolojisi açısından çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada Çocuk Gelin görselinin; yananlam-düzanlam, gösteren gösterilen, göstergesi, dizim, dizge boyutaları ve karşılıkları ile ele alınmıştır. Göstergebilimsel modeller ışığında çerçevesinin çizildiği "Çocuk Gelin" videosunda; aydınlık-karanlık, hüznü-sevinç 'mutluluk ve mutsuzluk, kirli, temiz, suçlu, masum, güçlü ve güçsüz, yönetilen, yöneten, karşısallıklarla birlikte, cinsiyetçi, aidiyetçi ve toplumsal söylemler üzerinden kültürel göstergelerle ifade edilen, sosyolojik kimlikler ve roller bağlamında gerçekleştirilen ve toplumun ilişkilerini açıklayan bir performans olarak kurgulandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Çocuk gelin, Yananlam, Düzanlam

Abstract

Semiotics, which requires a series of processes such as interpreting, making sense, producing or understanding signs, is a science based on the analysis of all these factors with a systematic approach. The semiotic analysis based on the analysis, exposition and interpretation of semantic systems containing myths, codes and metaphors hidden in a study. In the research, it is aimed to analyze Şükran Moral's "Child Bride" study, which has been producing studies on women's problematic since the 1990s and drawing attention to this problem, in terms of the semiotic methodology of Ferdinand de Saussure, Roland Barthes and C. Levi-Strauss. In the study, the image of the Child Bride; connotation-denotation, signifier, syntax, string dimensions and contrasts. In the "Child Bride" video, which is framed in the light of semiotic models; together with contrasts such as light-dark, sadness-joy, happiness-unhappiness, dirty-clean, guilty-innocent, strong-weak, ruled-ruling; it has been determined that it was constructed as a performance that is expressed with cultural indicators through sexist, belonging and social discourses, performed in the context of sociological identities and roles, and that explains the relations of the society.

Keywords: Semiotics, Child Bride, Connotation, Denotation

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, songulmollaoglu@gmail.com, Orcid 0000-0002-3519-8702

GİRİŞ

Postmodern sanat anlayışı içinde gelişen performans sanatı, enstelasyon, video art gibi yeni ve çok farklı sanat pratikleri ile süregelen sanat anlayışını ve sanat objesini yeniden sorgulayan ve yorumlayan Şükran Moral, konvensiyonel sanat anlayışını ters yüz eden bir anlayışla 1960'lerden günümüze değin etkisini büyüterek sürdürmektedir. Moral, postmodern sanat anlayışını odağa alan sanat pratiklerinde toplumsal, tarihsel ve kültürel konulara yoğunlaşarak yeni ve kendisine ait olan sanat formunu ve anlayışını geliştirmiştir. 1960 ve sonrasında gelişen postmodern sanat anlayışı içinde yaptığı küresel bazlı çalışmalarla sadece ulusal değil uluslararası bir tanınırlığa ve saygınlığa yakalamış ve çalışmalarının konusunu ağırlıklı olarak kadın kimliği, toplumsal cinsiyet, cinsiyetçi kimlikler ve söylemler sorunsalı üzerine kurgulamıştır.

Postmodern sanat anlayışı içinde gelişen feminist söylemle birlikte, genelde toplum, özelde ise kadına dair yaşananlar yaygın olarak tüm disiplinlerde araştırma ve inceleme alanı yaratmıştır. Feminist hareketlerin yoğun olarak kendine yer bulduğu ve alan açtığı disiplinlerden biri de sanat alanıdır (Bircan, 2019) . Feminist söylem, toplumu ve kadını ilgilendiren her disiplinde varlığını gösterdiği gibi, özellikle 1960 sonrası sanat platformunda da kendi söylemini geliştirmeyi sürdürmüştür (Arat, 2010: 24). Bu alanda özellikle öne çıkmış en dikkate değer ve küresel etkili isim olarak Şükran Moral akıllara gelen ilk isimlerden biridir, 1960'larla gelişen feminist söylem kökenli feminist sanatın gelişmesiyle birlikte, kadın sanatçılar, kadın cinsiyete yönelik yaşanan ayrımcılıklardan kaynaklanan kadın ve kadın özgürlükleri temelinde kadın sorunlarına yönelik farkındalık yaratmak amacıyla çalışmalar yapmak, sanatı erkek egemen kimliğin otoritesinden çıkarmak için pratikler üretmişlerdir. Feminist sanatla birlikte, kadın sanatçıların tanınırlığı artmış, kadın sorunlarına yönelik daha çok çalışma üretilmiş, sanat piyasasında eril üstünlük kadın etkisiyle dengelenmeye çalışılmış, kadın tanınırlığı konusunda toplumsal farkındalık gelişmiş ve sanat alanında kadın kimliğinin belirginleşmesi üzerine etkisi olmuştur. Türkiye' de ise, diğer alanlarda olduğu gibi görsel sanatlar alanında da, 1980 ve sonrasında Feminist Söylem Ve Feminist Sanat giderek güçlenerek uluslararası konjonktürde tanınır sanatçıların sanatsal üretimlerinin arttığı bir dönem olarak çalışmalar sürdürülmüştür. 1980 sonrası feminist düşüncenin gelişmesiyle birlikte, sanatsal uygulamalarda kadın sorunsalının yoğun olarak irdelendiği dikkat çekmektedir (Demir, 1997: 24).

Sanatçı, yeni medya ve performans metodolojisine seçicilikle yaşamaktadır. Bununla beraber, sosyo- politik durumlar odağında, kendi bedenini birer sanat objesine dönüştürerek, işlerine sınırları ve boyutları aşan geniş bir perspektif katmıştır. Kendi yaşam pratikleri üzerinden, toplumsal sosyolojinin ve güncel çağın akışında yaşananları derinlemesine inceleme olanağı bulmuştur. Moral, bu çok yeni ve farklı sanat anlayışı doğrultusunda yaptığı çalışmaları ile toplumun mağdur kimliklerinden biri olan kadın cinsiyeti sorunlarına sadece yerelde değil aynı zamanda küresel bazda da projeksiyon olmaktadır (Antmen, 2015:101). Bu perspektiften hareketle, sanatçı için kendi bedeni temel bir ifade aygıtına dönüşerek gündem olabilmektedir. Sanatçı çalışmalarını konvensiyonel toplum içindeki cinsiyet görevlerinin üstünde bir dil inşa ederken, tekrarlı ve defalarca benzer klişeleri eleştirmektedir. Uluslararası arenada yönlendirici ve etkileyici sanatçı kişiliğiyle, marjinal çalışmalarıyla ve kimliğiyle çok sayıda organizasyonlarda yer alarak performanslarını sunmaktadır.

Sanatçı, bedenini, geleneksel veya toplumsal sosyolojiyle ilişkili herhangi bir bağlantıyı hasara uğratacak bir argüman şeklinde işlemektedir. Çok sayıda video art, enstelasyon, performans çalışmaları bulunan Moral'ın bu çalışmaları aracılığıyla toplumsal bir sorun halini almış bu duruma, çalışmalarını birer kolektif suçlama aygıtlarına dönüştürmektedir. Sanatçının çalışmalarının inşa süreci, bir kadın ve / veya bir sanatçı

kimliğiyle konvensiyonel olana karşı bir ters yüz ediş ve karşı duruş şeklinde okunduğunda çalışmaya katılan anlamı anlayabilmek kolaylaşmaktadır.

Şükran Moral çalışmalarındaki her bir görselin teması, temelini gelenekten alan herhangi bir toplumsal bağlantıyı tehlikeye atacak bir silah gibi kullanmaktadır. Bu figürler güçlü, ikonografik ve tekrarlı bir görselden hareket ettirilse de, çalışmanın kavram ve sembolik valörü etkileyici, eşsiz ve çağrışımcıdır (Savaş, 2018). Moral neredeyse tüm çalışmalarında toplum eliyle oluşturulmuş sınıflandırmalara karşı güçlü bir duruş göstermektedir. Özellikle sosyolojik kalıplar üzerinden keyfi muamelelere bakış biçimini ortaya koyduğu işlerinde toplumsal cinsiyet ifadesiyle ilgili uzun soluklu, küresel ve çarpıcı çalışmalar üretmektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Roller

Toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik sınıflarını; bu sınıflarla alakalı olduğu düşünülen ve sosyokültürel yapı eliyle sınırlandırılan jest, mimik, davranış ve tutumlarla toplumsal görevleri belirlemektedir (Özkan, 2014; Powell ve Greenhaus, 2010). Toplumsal cinsiyet, cinsiyete dayalı değişikliklerin biyolojik öğelerle beraber toplumsal ve kültürel bağlamda inşa edildiğini ve mensubu olunan topluluk eliyle şekillendiğini belirtmesi açısından ele alınmalıdır (Ridgeway, 2009). Toplumsal cinsiyet gerçekte bu detaylı tarafıyla bir sürece işaret etmektedir. Toplumsallaşma kavramı üzerinden isimlendirilen bu akışta kişiler hayata geldikleri andan ölümlerine değin devamlı bir şekilde toplumun beklentilerini deneyimlerler ve bu deneyimlerini hayatlarına uyarlamaya çabalarlar (Lucal, 1999; West ve Zimmerman, 1987). Söz konusu bu görev ve beklentiler toplumdan topluma değişebileceği gibi, kültürden kültüre de farklılıklar gösterebilmektedir (Trommsdorff ve Iwawaki, 1989).

Toplumsal cinsiyet; eril ve dişil grupların toplumsal yapısını kapsayan bir kavram olarak günümüzde, başta sosyal bilimler olmak üzere birçok alanda gündemini korumaktadır. Cinsiyete dayalı yaklaşımlar, klişeleşmiş toplumsal kaynaklı ayrımcılığa ve / veya mağduriyete neden olmakta ve toplumun geniş bir aralığında görülebilen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini içinde barındırır (Savaş, 2018). Diğer bir görüş ise toplumsal cinsiyette “kadınlık” ve “erkeklik” sınıfları; bu sınıflarla ilişkili olduğu iddia edilen ve sosyo -kültürel konjonktür eliyle belirlenen davranışlar, tutumlar ve toplumsal görevler olarak ele alınır (Günay ve Bener, 2011; Risman, 2004). Bu sınıflar toplumsal bir biçimde ve toplum tarafından keyfi bir işleyişte inşa ettikleri yerleşik, statik, değişmez ve küresel anlamlara sığmamaktadır. Yani, aslında şekil aldıkları toplum dışında bir karşılıkları bulunmamakta ve tam aksine toplumsal bir dönüşüm aşamasında başkalaşmaktadırlar.

Geleneksel olarak kadın ve erkekle ilişkili olduğu görüşüne dayanan tanımlanmış roller ve görevler olarak bilinen toplumsal roller toplumsal ezberlerin inşa ettiği cinsiyete dayalı rollerdir (Eccles vd. , 1990; West ve Zimmerman, 1987). Toplumsal cinsiyet rolleri, bir toplulukta kültürel değerler üzerinden kadına ve erkeğe elverişli kabul edilen kişilik özellikleri ve pratikleri kapsar ve bunlar toplum eliyle ve yaygın bir işleyişle konvensiyonel tabana hakim birer yargıya evrilirler (Basow, 1992; Keskin ve Ulusan, 2016: 50). Bu tarafıyla toplumsal cinsiyete dayalı roller, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları ve bağlantıları, kadın ve erkek biyolojilerinin değil toplumsallaşmalarının inşası şeklinde kabul eden bir anlayış konseptinde anlaşılabilir (Akın ve Demirel, 2003, Savaş, 2018). Zamana ve konuma bağlı olarak ve toplumdan topluma değişiklik gösteren toplumsal cinsiyet rolleri veya görevleri; mensubu olunan kültüre bağlı biçimlenir. Toplumsal roller ve normlar temelinde toplum eliyle oluşturulmuş görevlerde kadına ev, ev işleri, çocuk doğurma, büyütme gibi roller, erkeğe ise, çalışmak, dışarıda olmak, devlet işleriyle uğraşmak rollerini uygun görmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri, görevleri; kadın ve erkek arasındaki benzeşmezlik ve bağlantıları, bunların biyolojik farklılıkları üzerinden değil,

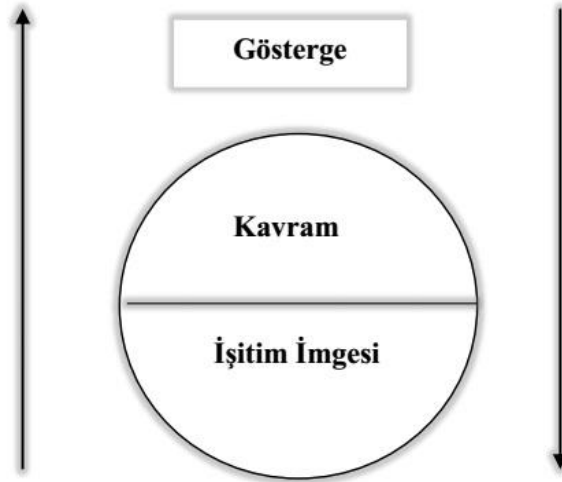
toplumsallaşmalarının çıktısı şeklinde kabul eden bir anlayışla ele alınmaktadır (Eccles vd., 1990; Sancar, 2012; Trommsdorff ve Iwawaki, 1989). Bu durumda toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı rollerin gerçekliği bireylerin sahip olduğu cinsel kimliklerinden önce mensubu olduğu toplumsal dinamikler ve pratikler eliyle şekil aldığı açıktır.

METOD

Çalışmanın Amacı

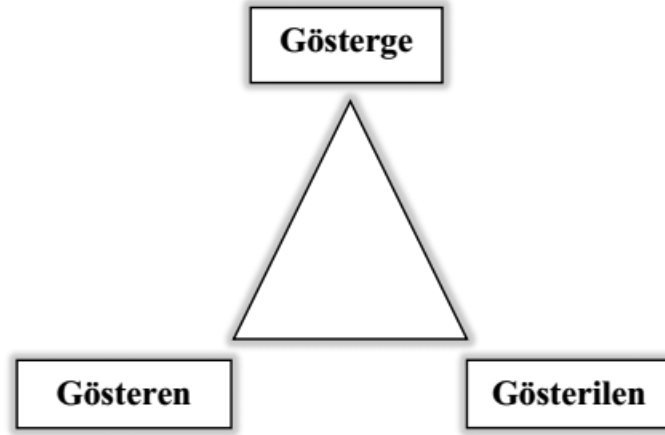
Çalışmanın amacı, göstergebilimin başlıca kuramcıları olan Ferdinand de Saussure, Roland Barthes ve C. Levi- Strauss'un çözümleme modelleri yaklaşımı ile Şükran Moral'ın "Çocuk Gelin" görselinin analizini yaparak alanyazına katkı sunmaktır. Görsel ve yazınsal pratiklerin çözümlenmesinde kullanılan yöntemlerden biri olan göstergebilim, birçok disiplinin yararlandığı bir yöntemdir. Bu yöntemin en önemli temsilcileri Ferdinand de Saussure, Roland Barthes ve C. Levi- Strauss'dur.

Saussure göstergebilimi, "göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyen bir bilim olarak" tanımlar ve toplumsal nitelik olarak değerlendirir. Dili ise bir göstergeler sistemi olarak, düşüncelerin aktarımını sağladığını belirtmektedir. Gösterge kendi dışında bir şeyi temsil eden ve temsil ettiği şeyin yerine geçen biçim, nesne ve olgu olarak tanımlanmaktadır. Göstergeler de gösteren ve gösterilenlerden oluşmaktadır. Nesne, olgu, biçim olarak gösterge temsil ettiği şeyin yerine geçer ve kendi dışındaki şeyi temsil eder. Ses ve işaret gösteren, kavram ve düşünce gösterilendir (Yaylagül, 2010, s.120). Şekil 1'de şematize edildiği gibi, dilbilimsel göstergeyi ses imgesi ve kavram olarak ele alan Saussure'e göre gösteren ve gösterilen dışsal herhangi bir nesneden bağımsız olup, hem ses imgesi hem de kavram kolektiftir ve toplumsal anlaşmalara dayalıdır (Bircan, 2015).

Şekil 1. Saussure'ün Gösterge Şeması (Bircan,2015)

Barthes dil ve söz, gösterilen ve gösteren, dizim ve dizge ile düz anlam veya yan anlam olarak ayrımlar yaparak göstergebilimi yapılandırır. Dil; dil ve söz ayrımında yer, başkasıyla iletişim aracıdır, konuşmalar da söz aracılığı ile yapılır (Rıfat, 2010, s.61). Duyulduğunda akla gelen imge gösteren, o imgenin zihinsel tasarımı ise gösterilendir olarak gösteren-gösterilen ayrımını yaparken Barthes, aralarında çağrışım bulunan ya da birbirini çağrıştıran öğeler arasında yapılan seçimi dizgi, bu öğelerin birbirini tamamlayacak, anlamlı bir bütünlük oluşturmak üzere bir araya getirilmesi ile oluşan bütünlük anlamına gelen dizimle dizgi ve dizim ayrımını yapmıştır. Gösterge, “gösteren” ve “gösterilen” olmak üzere iki temel unsurdan oluşmaktadır (Şekil 2). Gösterenler anlatım düzleminde, gösterilenler ise içerik düzleminde oluşur” (Barthes, 2014, s. 40). Düzanlam ve yananlam ayrımını ise *düz anlam gösterenin* neyi temsil ettiğini, *yan anlam ise gösterenin* nasıl temsil edildiğini anlatmaktadır (Çam, 2015, s. 294). Göstergebilimin diğer önemli bir temsilci olarak Barthes’ın çözümlemesi özellikle, iletişim ve medya çalışmalarında kullanılır (Çam, 2015, s.287).

Şekil 2. Barthes’ın Gösterge Şeması (Bircan, 2015)

Levi-Strauss, yapısalcı anlayış içinde, toplumsal sistem, mitoloji, inanç biçimleri, ritüeller incelenerek kültürel çözümleme yapılabileceğini belirtmektedir (Nar, 2014). Yapısalcılık, anlatıların anlamını ortaya koymak, göstergebilimsel çözümleme yapmak ve metinler üzerindeki anlamı sağlayabilmek için başvurulan yöntemlerden biridir. Göstergebilim yapısalcılığın bir biçimidir; bütün kültürler içinde yaşadığımız evreni anlamlandırır ve oluşturulan anlamlar kendilerine has olsa da anlamlandırma evrenseldir. Anlamlar üretildikleri kültürlere özgüdür; ancak, bunları üretme şekilleri bütün insanlar/insanlık için aynı anlamdadır ve evrenseldir (Fiske, 2003). Levi-Strauss’ da, metnin açık anlamı metnin dizimsel çözümlemesiyle, metnin görünmeyen anlamı ise dizisel çözümlemesi ile verilebileceğini söylemektedir. Metnin neye ilişkin olduğunu gözükmeyen yapı verirken, ne olup-bittiğini ise metnin açık yapısı vermektedir. Yani, dizisel yaklaşımda, kişilerin ne yaptıkları değil, ne anlama geldiği ilgi konusudur ve önemlidir (Berger, 2014). Mitler aracılığı ile kültürel değerler üzerinden geçmişten günümüze olan değişimleri, dönüşümleri, farklılaşmaları inceleyen Lévi-Strauss, bu incelemeler sonucunda karşılaştırmalar yaparak benzerlikler, farklılıkları ortaya koyar ve toplumu bir araya getiren kültürel değerleri, zihinsel birlikteliklerinin esas öğelerini ortaya koyar ve bu kodları yorumlayarak geleceğe ilişkin yordamlarda bulunur (Köse ve Kodal, 2011).

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma, Şükran Moral'in Çocuk Gelin çalışmasının farklı açılardan çekilmiş tekrarlı görüntülerinden oluşan videosundan alınmış 4 (dört) görselle sınırlandırılmıştır. Çalışmada Moral'in Çocuk Gelin adlı videosunda yer alan kayıttan farklı açılardan çekilmiş görüntüler seçilerek, göstergebilim metodolojisiyle çözümlemesi yapılarak genel çerçevesi belirlenmiş yorumu ve analizi yapılmıştır.

Çalışma Materyali

Şükran Moral'in çocuk yaşlarda uğradıkları mağduriyetleri konu alan videosu çalışmanın evrenini oluştururken, örneklemine ise bu videoda yer alan görüntülerin farklı açılardan çekilmiş tekrarlı vurgusu ve ortak teması oluşturmaktadır. Göstergebilim metodolojisiyle analizi yapılırken konunun önemine olan vurguyu videodan 4 önemli kare üzerinden alıntılanmış ortak temayla çözümlemenin daha da güçleneceğine olan inançla göstergelerarasılık metodolojisi de referans alınmıştır. Aynı videodan kendini alıntılanmış olan sanat pratiği göstergebilim alanının belli başlı ve önemli kuramcıları olan Ferdinand de Saussure, Roland Barthes ve C. Levi- Strauss kuramları doğrultusunda Çocuk Gelin videosu dikkate alınarak çocuk yaşta olan kız çocuklarının evlendirilmesi ile oluşan sorunlar yumağın ile ilgili cinsiyetçi yaklaşıma yönelik göstergebilimsel bir çerçeve oluşturulmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma kuramsal çerçeve ve uygulama olmak üzere iki ayrı kapsamdan meydana gelmektedir. Çalışmanın alana kuramsal çerçevede bir veri sağlaması beklentisiyle literatür taraması tekniğinden yararlanılırken, videonun çözülmesi aşamasında ise göstergebilim metodolojisi kullanılmıştır.

Bu araştırmada analizi yapılan sanat objesi, göstergebilim metodolojisiyle betimlenmekte, bir toplumsal bildirişim formu olan göstergebilimsel açıdan göstergelerarasılık niteliklerine sahip sanat objesinin söylemi hakkında genel bir çerçevede şekillendirilmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın pratiğinde, seçilen çalışmanın göstergebilim ve dilbilim alanının önde gelen teorisyenleri F.Saussure, R.Barthes, Levi Strauss ve kuramlarının analizleri rehberliğinde sanat objesi söylemine yönelik göstergebilim metodolojisiyle bir perspektif oluşturulmuştur. Çalışmada sanat objesinin söylemine yönelik genel çerçeve Saussure, Barthes ve Strauss metodolojileriyle belirlenmiştir.

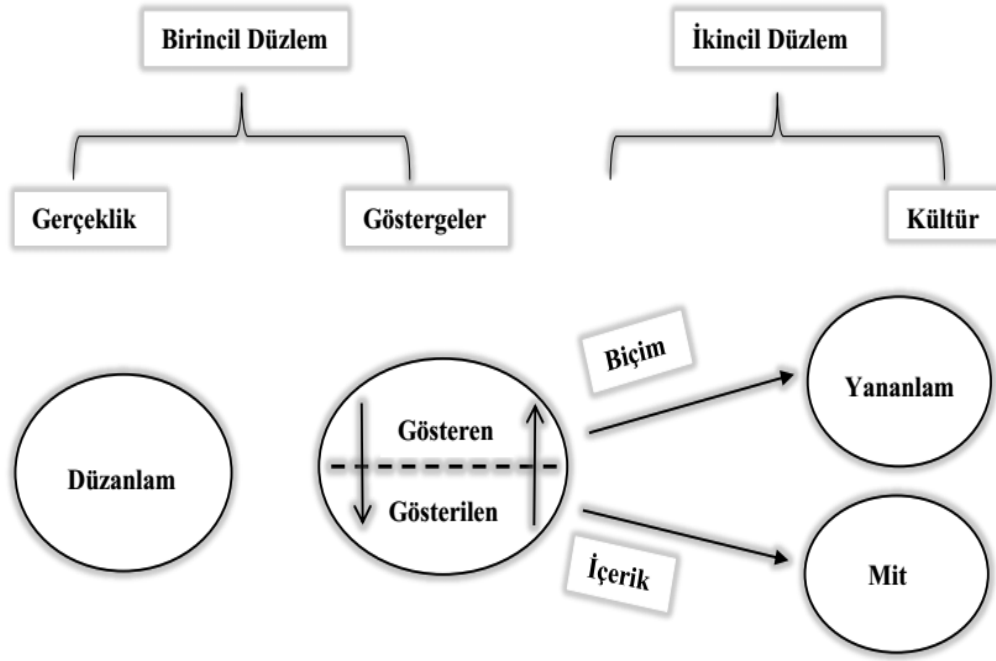
ÇALIŞMANIN BULGULARI VE YORUMLANMASI

Sanat Objesinin okunması (Roland Barthes: düzanlam ve yananlam Oluşumu)

Düzanlam ve Yananlam

Barthes, düzanlam ve yananlam kavramları çerçevesinde inceleyerek göstergebilim yaklaşımını popüler kültür alanlarına uygulamıştır. Gösterge anlamlandırıldığı zaman düzanlamla birlikte yananlamdan da yararlanıldığını belirten Barthes, herhangi bir göstergenin hemen ilk akla gelen anlamı dışında yani düzananlamı dışında, daha farklı ve başka başka anlamlar şeklinde ifade edilen yananlamlara sahip olduğunu ifade etmektedir. Barthes yananlamı görünenin altındaki yapı olarak açıklar ve bu yapının kültürel değerlerden soyutlanamayacağını belirtir. Kişilerin sahip olduğu öğretilerle metinlere veya görsellere yananlam yorumu getirebileceklerini söyler (Barthes,2016: 84-85).

Çalışmanın örnekleme olan Çocuk Gelin enstalasyonu Barthes'ın anlam düzeyi olarak betimlediği düzanlam ve yananlam gösterilen parametreleriyle varılacak gösterge analizi metoduyla incelenmiştir (Şekil, 3).

Şekil 3. Barthes'ın Anlamlandırma Şeması (Fiske, 2003).

Çocuk Gelin Sanat Pratiğinin Analizi

Şükran Moral'ın Galeri Zilberman'da seyirci karşısına çıkardığı videonun merkezinde etekleri kırmızı lekeli beyaz gelinlikli gebe bir kız çocuğu yer almaktadır. Çalışmanın dikey boyutunu oluşturan bu figürün yatay boyutunu ise zemine yerleştirilmiş Türkiye haritası formunda bulunan yatak figürü oluşturmaktadır. Türkiye haritası formundaki beyaz yatak bir ucundan diğer ucuna kırmızı renge boyanmıştır. Bu aşamada görünenin gerçek anlamı üzerinden değerlendirildiği düz anlam analizi yapılmıştır.

Çalışmanın merkezine yerleştirilen etekleri kırmızı lekeli beyaz gelinlikli çocuk-gelin figürü beyazlar içinde görünüyorsa da çocuk bedeniyle bir tersliğe dikkat çekmektedir. Ayaklarının önünde bulunan kırmızı lekelerle bulanmış beyaz renkli Türkiye haritası ise bu tersliği genelleyerek tüm Türkiye toplumuna mal etmektedir. Evlilik toplumun önemli bir kısmı tarafından önemli bir durum olarak kabul edilir düşüncesinden hareketle geleceğini planlamanın mutlu anlarından biri gibi kabul edilmektedir. Ancak burada gerçek ön görülenin çok ötesinde çocuğun gözlerinin derinlerinde yer alan büyük hüznünde saklıdır. Seyirciyi ana karakterin gözlerindeki hüznü kilitleyen sanatçı, bu hüznün sorumluluğunu Türkiye haritası üzerinden oldukça sert bir eleştiriyle Türkiye toplumuna atfetmektedir. Gelinlik bir mutluluk göstergesinden uzak toplumsal bir soruna dikkat çeken önemli bir gösterge olarak, çalışmada toplumsal bir gerçekliğe metaforik bir pratikle seyirciyi kendiyle hesaplaşmaya zorlayan bir objeye dönüşmüştür.

Yarınları elinden alınan çocuğun karartılmış geleceğine uydurulmuş ve gerçeklikten uzak temsili bir mutluluk göstergesinin geri planını oluşturan realite ise, egemenin mutluluğu ve yarattığı mağduriyet çeperinde bulduğu çözümdür. Bu bakışla, Moral'ın Çocuk –Gelin videosu, tek taraflı bir toplumsal sözleşmeyle kurulan bu yöndeki toplumsal uzlaş karşısında

yerleşmiş bir kabul ediş ve mahkumiyete duyulan öfkeye yapılmış bir vurgu olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, anlatılmayan, konuşulmayan gerçekleri gün yüzüne çıkarmak ve bunu tartışmaya açmak ve toplumsal bir rahatsızlık vermek amacıyla yapılmış radikal, sert bir çalışmadır. Dizlerinin üzerine çökerek küçük bir aralıktan görülebilen video bir kız çocuğunun mağduriyeti ve istismarı üzerine kurgulanmıştır. Şükran Moral bu videosuyla ilgili verdiği röportajında çocukların veya kadınların yaşadığı toplumsal kimliğe bağlı gelişen cinsiyetçi sorunlar ve rahatsızlıklara dikkat çekmek istediği için bu konuyu uzun zamandır ve tekrarlı bir biçimde işlediğini söyler. Tüm bu sorunların uzun yıllardır yaşanmasına rağmen toplum nezdinde hiçbir çözümçül karşılık bulmaması ve sessiz bir razı oluşa duyulan tepki olarak yansır. Bu nedenledir ki, sanatçı seyirciyi içeri alırken seyirci içeride ne ile karşılaşacağını bilmediği bir küple karşı karşıya kalmaktadır. Daha sonra seyirciyi videoyu seyredebilmesi için dizlerinin üstüne çöktürür ve küçük bir aralıktan izleme fırsatı verir (<https://www.zilbermangallery.com/welcome-to-turkey-e154-tr.htm>). Seyirciyi dizlerinin üstüne çökmüş bir pozisyonda izlettiği çocuk istismarı temalı videosunda yapmak istediğinin toplum olarak bu çocuklardan özür dilemek düşüncesini eyleme geçirebilmek bu durum karşısında seyircinin empati duygularını harekete geçirebilmek ve vicdanlarına seslenmek ve bu konuda toplumsal bir farkındalık oluşturabilmek olduğunu söylemektedir (<https://l24.im/Awizl>). Böylece, Çocuk –Gelin videosuyla toplumun vicdanına seslenmeyi amaçlayan Moral toplumda, bu konuyla ilgili bir duyarlılık ve sahiplenme duygusunu ve görüşü oluşturabilmeyi hedeflemektedir.

Sanatçı videoyu izleyebilmesi için dizlerinin üstüne çöktürdüğü seyirciyi videoda yer alan çocuk figürünün gözlerinde buluşturmayı planlamıştır. Çünkü çocuğun gözleri, içinde bulunduğu bu durumu en iyi şekilde vermektedir. Hüzün dolu bakışlarla seyircinin vicdanına seslenen çocuk karakterinin görünenin arkasında yer alan gizli ve saklı mesajı kanlı yatak, kanlı gelinlik metaforu üzerinden direkt bir şekilde iletmektedir. Sanatçı bu duruma maruz bırakılan ve çocuğa reva görülen bu hayattan herkesi sorumlu tutarak, çocuktan af edilmeyi istemenin göstergesi olarak toplumu temsil eden seyirciye diz çöktürerek göz göze bir pozisyon vermeyi önemser. Videoyu bu pozisyonda seyreden izleyicide bu olguya duyarlılık geliştirmesi, sorunun kaynağı olarak kendilerini görmeleri, bu hatadan dönülmesi ve çözüme toplumu oluşturan herkesin katkı sunma sorumluluğu olduğunun altını çizmek istemektedir. Ayrıca sanatçı bugüne kadar çocuk yaştaki kız çocuklarına yapılan bu yanlışın onlarda oluşturduğu travmalar, yaralanmalar için de buna neden olanların özür dilemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yani toplumsal duygunun da çocuk gelinle aynı yönde olması, bu durumu içselleştirmesi ve bu acıda ortaklaşabilmesi sanatçının öne sürdüğü beklentilerdendir (<https://l24.im/9w6>).

Galeri Zilberman da Welcome To Turkey başlığı altındaki sergi içeriğini anlatan bir yazıyla seyirciyi karşılar, bu görüntüsüyle çalışmanın dilsel iletileri oluşturulmaktadır. Çalışmada, mutluluk, aydınlık, gelecek gibi kavramlar çalışmanın temel karakterleri olan kadın ve yatak figüründe kullanılan beyaz renkle; karamsar, yas, hüzn gibi kavramları karşılayan renk olarak da kadının saçlarında, geri planda ve zeminde kullanılan siyah renk ile yansıtılmıştır. Bu iki dil bileşeni zemininde dilsel ve görsel iletilerin eklemlendiği görülmektedir. Beyaz gelinlik evliliği işaret ederek yeni başlangıçlara, mutluluğa gönderme yapmaktadır. Ancak bu pratiğin gerçekleştiği ortamda bulunan yoğun siyah ise renk birim açısından yasa gönderme yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle ana karakter beyaz bir gelinlik giymiş olsa da etekleri önünde duran yatağı kırmızı lekelerle doludur. Her ne kadar kırmızı kurdeleye takılı olan takılar mutluluk beklentisini yansıtıyorsa da, gelinlik giyen çocuk figürünün hüznü gözlerle bakması yolunda gitmeyen birşeylerin olduğu ve bir terslik olduğuna dikkat çekmektedir. Beyaz gerçek anlamını yitirirken ortama siyahın hüznü ve yassın atmosferi hakim olmaktadır.

Moral, bu çalışmasında, derin hüznle bakan gözlerle çocuğun yaşadığı mağduriyeti belirginleştirmenin yanında, toplumun bu mağduriyet karşısındaki duyarsızlığının mesajını da vermektedir. Böylece sanatçı, bilinçaltına kodlamalar göndererek seyirciyi rahatsız etmek ve toplumsal farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir. Kültürel öge, toplumsallık, kaos, mağduriyet, suçluluk, duyarsızlık gibi mesajları yayan çocuk gelin pratiğinde (Görsel 1) Moral, yan anlamlar üzerinden seyirciye ve kamuoyuna göndermeler yapmakta ve konuya ilişkin duyarlı hale getirerek kamuoyu oluşturmaya çalışmaktadır. Bu göndermelerle birlikte bu pratiğin karşıtları mutluluk, mutsuzluk, siyah, beyaz, sevinç, hüzn, aydınlık, karanlık, yaşam, ölüm olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin mutluluk üzerine inşa edilmiş algısıyla evlendirilen çocuk gelinlerin bir mutsuzluk ortamına atıldığı yan anlamı belirginleştirilmiş olarak görselde yansıtılmıştır. Görüntünün realitesini bir algı yönetimi biçiminde değerlendiren sanatçı, çalışmada kullandığı gösteren ve gösterilenler (Tablo 1) bağlamında yan anlamlar üreterek bu toplumsal sorunun hafızalarda canlı kalması ve konuya duyarlılığın artırılması yönünde toplumu da konuya dahil ederek soruna çözüm yolları aramak istemektedir.

Görsel 1: Şükran Moral, 'Çocuk Gelin/Child Bride', Slikon, Şilte, Kumaş, 155x180x71cm, 2014 <https://www.zilbermangallery.com/welcome-to-turkey-e154-tr.htm> Erişim Tarihi 18.09.2022

Görsel 2: Şükran Moral, ‘Çocuk Gelin I/Child Bride I’, Arşivsel Pigment Baskı, 80x120cm,2014

<https://www.zilbermangallery.com/welcome-to-turkey-e154-tr.htm> Erişim Tarihi 18.09.2022

Görsel 3: Şükran Moral, ‘Çocuk Gelin II/Child Bride II’. Arşivsel Pigment Baskı, 80x120cm2014

<https://www.zilbermangallery.com/welcome-to-turkey-e154-tr.htm> Erişim Tarihi 18.09.2022.

Tablo 1. Çocuk Gelin Performansının Göstergebilimsel Analizi

Gösteren	Gösterilen	Gösterge
	Düzanlam	Yananlam
Etekleri kırmızı lekeli beyaz gelinlikli gebe çocuk	İnsan, canlı, cinsiyetçi kimlik, kadın, renk, kan, sıvı, fotoğraf, resim	Toplumsal yapının/kültürün geliştirdiği mağduriyetten kurtulabilmenin tek yolu.
Kırmızı Kurdela/ Kuşak	Kumaş, renk, kıyafetin bir parçası	Toplumsal kültür eliyle inşa edilen “namus” lu “temiz”vizesi/metaforu ve kurgusudur. Hediye, Hediye Paketi
Kırmızı lekeli beyaz yatak/ yastık	Renk, Günlük Kullanım Objesi	Eril odaklı vizyon/eril odaklı kadın temsili/ egemenlik alanı “bakire ve temiz”
Koyu renkli oda	Mekan, renk	Korunaklı mekan, egemen bilinç/bellek üzerinden tüm karanlığıyla kutsanmış mekan, ele geçirilmiş gelecek
Kan	Damarlardaki yaşamsal sıvı	Kırmızı, sıvı, canlı, insan, hayvan, kadınerkek, kan bağı, toplumsal olan, akrabalık bağlarını imler
Çıplak Ayak	Vücudu, objeyi taşıyan ve yere basmasını sağlayan/ yarayan bölümü	insan, hayvan, obje, taşıyıcı, canlı, cansız varlıkların ayakta durmasını sağlayan uzuv. masumiyet
Alyans	Madde, süs eşyası	Evlilik, nikah yüzüğü
		Toplumsal bir sorun olan kadınlara söz hakkı vermeksizin mağduriyetini mağdur üzerinden temizlemesidir.
		Toplumsal dinamikler üzerinden inşa edilen istismar ve mağduriyetlere toplumsal maskeleye: Evlen kurtulursun/ görülebilenin, görülemeyene üstün gelmesi, örtüleme maskeleye, bir çocuğun yok edilen geleceğinin bir paket formatında sunulması
		Türkiye haritası/toplumsal kültür ve toplumsal bellek içinde erk eliyle sınırlandırılmış özgürlük ve varlık mekanı
		Çocuk kadına toplum tarafından yaşatılmış bu karanlığın aydınlatılması sorumluluğu ışıltılı gelinlik aracılığıyla çocuğa teslim edildiği bir kadersizlik sembolü olarak yaşam alanı /eril isteğin pasif objesini kadını işaret/temsili eder.
		Çocuğun gelinliğinin eteklerine, yatağına, üstüne başına saçılmış bu kanın, kendisine, kendisiyle kan bağı olan kişilerce yapıldığına bir vurgudur.
		Toplum eliyle kendisi için hazırlanmış bu gelecek içinde hem bir masumiyet metaforu hem de kendi ayakları üzerinden geleceğini yükseltebileceğine ve kendi kaderini kendisinin belirleyebileceğine dikkat çekilmektedir.
		Toplumsal normlar, ortaklık, bağlılık ifadeleri kapsamında karşılıklı bir toplumsal sözleşmeyi işaret etmektedir

Anlamlandırma, bir göstergenin, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkisel bağlantısının toplamıdır. Göstergebilimsel çözümleme görsellerin içinde yer alan anlam veya anlamlar üzerine işler. Diğer bir ifadeyle, anlam bir göstergede, gösterenle gösterilen arasındaki ilişkinin kurulması süreci olarak kabul edilmektedir (Bircan, 2015). Göstergebilimsel çözümleme görsellerin içinde yer alan anlamla ilişkilidir, başka bir ifadeyle anlam göstergelerden ve göstergeler arası bağlantılardan oluşur. Çalışmaya konu olan Şükran Moral'ın "Çocuk Gelin" çalışması; cinsiyetçi, aidiyetçi ve toplumsal söylemler üzerinden kültürel göstergelerle ifade edilen, sosyolojik kimlikler ve roller bağlamında gerçekleştirilen ve ayrıca içinde yaşanan toplumun ilişkilerini güçlü referanslar paydaşlığında açıklayan bir performans olarak görülmektedir.

Sanatçı bu performansında, özne olarak çalışmanın odak noktasına aldığı kadın ve yatak figürü üzerinden, kadın belleğine ve kadın yaşamına ilişkin toplumsal anıları, toplumsal rolleri, toplumsal sorunları, aydınlatıcı, açıklaştırmacı ve açımlayıcı bir temsiliyet tarzıyla ortaya koyarak toplumsal kadın gerçeği sorunsalına dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Şükran Moral performansını karanlık bir iç mekanda gerçekleştirmektedir. Performansın merkezinde ayakları çıplak, üzerinde beyaz gelinlik olan bir kadın figürü yer almaktadır. Gelinliğin beline kurdeleden bir kuşak bağlıdır. Ayrıca çocuk gelin görselinin boynunda altın ve paraların asılı olduğu bir parça daha aynı kurdeleden bulunmaktadır. Beyaz renkli gelinliğin etekleri kırmızı lekeli. Ayrıca çalışmanın neredeyse tamamını oluşturan ve çalışmanın merkezinde yer alan uzun siyah saçlı kadın figürü aynı zamanda gebedir. Çalışmanın merkezinde bulunan bu figür performansın dikey boyutunu oluştururken performansın yatay boyutunu ise üstü yoğun kırmızı lekeli beyaz renkli bir yatak veya yastık oluşturmaktadır. Bu figürler aynı zamanda performansın dikey ve yatay zıtlıklarını da oluşturmaktadır.

Şükran Moral yakın dönem çalışmalarında ağırlıklı olarak çocuk ve kadın istismarına yönelik yaşanan sorunlara ve toplumsal duyarsızlığa yer vermekte ve bu sorunlardan kaynaklı yaşanan büyük mağduriyetleri görünür kılmak istemektedir. Daha önceki çalışmalarında da küçük yaştaki kız çocuklarına dayatılan evliliklerle ilgili eleştirileri ve tepkileri olmuştur. Ancak sanatçı süreç içinde bu soruna yönelik bir çözümün getirilmediği hatta bu tür vakaların arttığını belirtmektedir. Bu nedenle Moral daha sert kabul edilen bu videoyla bir kez daha benzer konuya vurgu yapma gereğini duyduğunu ifade etmektedir. Böylece Moral bu videosuyla, çıplak ayaklarıyla çalışmanın merkezinde bulunan ve üzerinde etekleri kanlı bir gelinlikle öylece duran figürün önüne serilmiş ve uçtan uca kana bulanmış Türkiye haritasıyla, toplumsal kadın gerçeği sorunsalını gözler önüne sererek bir kez daha toplum vicdanına seslenmektedir.

C. Levi –Strauss Anlayışı ile Çocuk Gelin Pratiği

Söylenler yan anlamlar üzerine kurulmuş kodları taşımaktadırlar. Diğer bir ifadeyle mit ve mitolojik göstergelerle yüklü dizgeler bütünüdür. Mit ise bir kültürün, realitenin veya doğadan aldığı bir takım görünümünün açıklanmasına veya kavranmasına yardımcı olan hikaye veya hikayeler, destanlar veya öykülerdir (Fiske, 2003,s.118). Mit veya söylenin örgüsü genel kabul ölçütüyle mitler, nesilden nesile aktarılan hikayeci ifadeler veya öykülerdir, Schniewind'in (1953, s. 47) betimlemesiyle "gözleme dayalı konular vasıtasıyla gözlem imkanı bulunmayan doğruların ifade biçimidir". Mitler, C. Levi -Strauss'a göre (1963, s. 18) kilit bir fonksiyona sahiptirler. Bu fonksiyon, bir uyumsuzluğun veya bir çelişkinin analizi için tutarlı ve mantıksal bir bağlantı sağlamaktadır. Levi -Strauss'un temel konusu, bir toplumdaki ortak konuların doğasındaki kendiliğinden, plansız veya koşulsuz birliktir. Yani toplumların üzerinde birliktelik oluşturdıkları mitin oluşumunun keyfi, kendiliğinden ve bilinçsizce olması gerekir. Freud benzeri bir yaklaşımla Levi-Strauss da

düşünce inşasının her yerde ve herkes adına geçerli olabilecek evrensel prensiplerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Mitler üzerine çok sayıda çalışmaları bulunan Barthes ve Levi – Strauss’a göre mit toplumların yaşam dinamiklerinden veya yaşam pratiklerinden etkilenilerek süreç içinde kültürel bir öge olarak yaşam pratiğine dönüşmüş söylenlerdir (Levi – Strauss, 2016, s.50-51). Farklı kültürler ve farklı zihinsel üretimlerin çıktısı olan mitlerdeki karmaşanın geri planı anlaşılmaya çalışılır.

Levi – Strauss’un söylen çözümlemesi, doğum-ölüm, aydınlık-karanlık, hüzn-sevinç gibi ikili zıtlıklara veya karşıtlıklara dayanmaktadır. Levi-Strauss ikili karşıtlıkların inşasında temel ve küresel bir anlamlandırma sürecinde devamlılığa dikkat çeker ve bu durumun türe özel olduğunu açıklar. Levi-Straus’ a göre bütün toplumların genel işleyişi kendini doğadan farklılaştırmak; kültürü inşa etmek ve kültürel sahayı doğallaştırmaya uğraşı üzerine temellendirilmiştir. Dolayısıyla doğa ve Kültür temel karşıtlıklar olarak görülmektedir. (Levi-Strauss,1986:24).

İşte bu noktada söylenler doğallaştırıcı ve uzlaşmazlıkları dindiren fonksiyonlar olarak işler. Levi-Strauss, Freud’un rüyaların endişelerden ve bilinçaltında tutulan ve çözümsüz bırakılan durumların neden olduğu analizine referansla, söylenlerin kültürel belleklerde ve bilinçaltılarında gizlenen baskılanmış kaygılardan ve çözümsüz bırakılmış uyuşmazlıklardan inşa edildiğini söyler (Lévi Strauss, 1986, s. 28-29). Dolayısıyla videodaki kırmızı kuşak göstergesinin toplumsal karşılığı olan” temiz, namus, güven” benzeri saklı ifadelerle karşılık bulunduğunu söyleyebiliriz.

Kapitalist toplumlardaki modern söyleni inceleyen Barthes (2003), söylenleri toplumsal sınıflar bağlamında ele alarak, kapitalist sistemin temel argümanları yasallaştırmak döngüsü üzerine kurduğunu savunur. Barthes’ın mitlerin doğallaştırıcı görevleri olduğu yönündeki fikirleri Levi-Straussa’un görüşleriyle benzerdir. Bu görüşe dayanan Barthes’in söylen üzerine “ideolojik mesajı gizleyerek bunu doğallaştırır, sıradanlaştırır, zararsız ve masum bir kimliğe büründürür “ görüşü önemlidir "(Fiske, 2003, s. 98). Yani bir başka ifadeyle söylen, kültürel, tarihsel ve toplumsal olan ve toplum eliyle inşa edilen, doğal bir formda sunulmasıdır. Buradan hareketle Moral’ın Çocuk Gelin çalışmasında bir çocuğa giydirilmiş beyaz gelinlik ve alyans çocuğa yapılmış bu kötülükleri masumlaştıran, eriten ve zararsız bir hale sokma çabasına gönderme formunda düşünülmelidir.

Barthes, göstergelerin bir dizgeden bir diğerine akışını, söylenlerin yananamlarla yüklü dizgeler inşa ettiklerini savunur: Buradan hareketle Moral’ın Çocuk-Gelin videosunda kullanılan söylen dilini çocuk, toplumsal karşılığı olan bu unsurlar ve objeler aracılığıyla video kadın kimliği ve çocuk istismarı sorunsalının toplumsal cinsiyetçi bağlamını beyaz gelinlik, kırmızı kuşak, Türkiye haritasından oluşturulmuş yatak, hediyelik takılar, alyans, siyah fon gibi kodları yananamların taşıyıcıları olarak referans alınmışlardır. Böylece sanatçı bu videosunun söylen dilini oluşturarak videonun inşa ettiği anlamın oluşmasına yardımcı olan göstergeleri belirginleştirmiştir.

Çalışmaya konu olan objeler toplumsal bir gerçeklik üzerinden yananamlar bağlamında incelendiğinde, Moral’ın sanatına konu olan gelinliğin gerçek bir gelinlik olmadığı, bir gösteren veya metaforik bir ileti olduğunu görmek gerekmektedir. Gelinlik göstereni üzerinden hafızalara gönderdiği kodlarla bir çocuğun elinden alınan geleceğine gönderme yapan sembolik bir obje formunda sunulmaktadır. Yani gerçekte ortada bir gelinlik yoktur yani bu bir gelinlik değildir, peki o halde karşımızda duran ve ilk anda gelinlikten başka bir şey olmadığını düşündüren bu şey nedir! Moral çalışmasında bir gebe çocuk- kadın figürüne giydirdiği bu beyaz gelinlikle toplumsal belleklerde yer edinmiş ve toplumun önemli bir tarafından da kabul görmüş Çocuk –Gelin olarak adlandırdığı bu toplumsal probleme farkındalık oluşturmayı ummaktadır. Erken yaşlarda dayatılan evliliklere ve mağduriyetlere

vurgu yapmıştır. Bunu da toplumsal hafızalarda ve belleklerde yer edinmiş gerçek ve yan anlam ilişkileri üzerinden oluşturmaktadır. Gelinlik göstereni gerçek anlamda bakıldığında bireyin kendi rızasıyla ve mutlu anlarından biri olarak kabul edilen düğün, gelecek, evlilik, gibi ritüelleri betimleyen bir sembol olarak kabul edilmektedir. Ancak sanatçı çalışmasında bunu ironik bir dille metaforik göndergeler üzerinden vermektedir. Buradaki gelinlik göstereni seyirciyi yan anlamlar üzerinden toplumsal kategoriler veya sınıflandırmalar bağlamında düşündürmeye ve olumlama yapmaya, toplumsal ve kültürel hafızalar temelinde ele almaya itmektedir. Aslında gerçek anlamda bir gelinlik olsa da performansı oluşturan dizgede anlamsal olarak bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Burada gelinlik gerçek anlamından kopuk bir formda taşıdığı yan anlamlar üzerinden okunduğunda bir mağduriyet göstergesi olarak düşünülmelidir. Çocuk “kadın” – “gebe”, “kanlı gelinlik”, “kanlı yastık veya yatak” tüm bu çelişkilerin merkezine yerleştirilen ve bazı toplumlar için “namus” göstergesi olan “kırmızı kurdele-kuşak”! sanatçı bu çelişkiyi çalışmasının anlam karşıtlıklarını bir kadın bedeni üzerinden vererek, toplumsal “kadın” realitesini bu form üzerinden temsil etmiştir. Beyaz gelinlik göstereni bazı toplumlar için toplumsal bir tören, bir ritüel, sevinç veya kutlama simgesi olarak kabul ediliyor olsa da, Moral burada bunun tam karşısı bir duruma göndermede bulunmaktadır. Gelinlik Moral’ın Çocuk –Gelin performansı ile gerçek anlamını yitirmiştir. Daha doğru ifade etmek gerekirse bir çözümsüzlüğe sürüklenen çocuğun içine koyulduğu kaos olarak yansıtmaktadır. Dolayısıyla Moral bu kaosu, mekana verdiği yoğun koyu tonda da bize göstermektedir. Buradaki zıtlıklar veya çelişkiler çalışmayı oluşturan dizgenin her bir ögesinin kendi içindeki uyum ve bağlantılarını görmemizi ve anlamamızı sağlamaktadır. Bu koyu ve kasvetli tonla işlediği mekan, seyircinin algıları üzerine birer göstergeye dönüşerek seyircinin bu yöndeki düşüncelerini güçlendirdiği, desteklediği algıları üzerinde bir basınç oluşturduğu hissini vermektedir. Buradaki toplumsal normlar eliyle oluşturulmuş söylenler üzerinden vurguladığı çözümsüzlüğün yine mağdur üzerinden bir çözümle mümkün olabileceği vurgusu ise beyazlar içinde kendi ayakları üzerinde duran bir kadın figürü göstereni üzerinden yapılmaktadır. Çalışmaya bir gelecek metaforu olarak yerleştirildiği düşünülen yatak figürü ise çocuğa kendi geleceğini kendi inşa etmesi yolunda bir gösterge şeklinde sunulmaktadır. Burada sanatçının ve toplumun beklentileri elbette farklılaşmaktadır. Toplumsal beklenti kadının geleceğini, kadersizliğini namusunu temizleme ritüelini bu karanlık odada evlenerek kabul etmesiyle, sanatçının ise; çıplak ayakları üzerine doğrulmuş ve hala ayakta ve dimdik durabilen bu kadının kendisi için oluşturulmuş bu aydınlık odakta bir çözüm oluşturmaya beklentisi, çabası ve gayesidir. Sanatçı, bu sorunu bir toplumsal farkındalık ve toplumsal duyarlılıkla aşmanın önemine olan inancıyla böylesine sert ve güçlü göstergelerle seyirciye sunmakta, çözümü toplumsal hafızaları zorlamak ve çağdaş toplumsal mitlerle yama umudu taşımaktadır. Dikey pozisyonundaki çocuk - kadının ayaklarının önüne yatay bir pozisyonda bırakılan ve dört bir yanı kırmızı lekeli yatak göstereni aslında bir Türkiye haritası göstergesidir. Bu sorunun ülke geneline yayılmış olduğunun vurgusu ayaktaki figürün hemen ayaklarının önüne zemine yerleştirilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Ayaktaki bireyi hareket edemez hale getirecek yönde bir vurgu vardır. Yani Moral yatağın tam kıyısında duran çocuk gelin figürünün nezdinde bu sorunun ülkenin her noktasında, her bölgesinde yaşandığını ve çocukların istismar edildiğini ifade etmektedir. Dünyanın birçok yerinde başta cinsel istismar olmak üzere pek çok konuda istismara uğrayan çocukları korumaya ve bu istismarları önlemeye yönelik UNICEF tarafından çağrılar yapılmakta ve çocukların maruz kaldığı bu durumunun yasalarla güvence altına alınması istenmektedir (UNICEF. (2017). Üye ülkeler başta olmak üzere tüm ülkeler bu çağrılara duyarsız kalmamalı ve gereken yasal önlemler alınmalıdır.

Moral çalışmasında, toplumsal cinsiyet, toplumsal roller, toplumsal kültür, bireysel bellek ve toplumsal bellek aracılığıyla oluşturulmuş bu durumun çözümünü yine olayın mağdurları olan kadınlar üzerinden aydınlatmanın mümkün olacağına da vurgu yapmaktadır.

Toplumsal erkin aldığı bu karar ne yazık ki sorunu çözmek yerine, sorunu derinleştirmekte ve bağlantılı başka sorunların eklenmesiyle çözümsüzlüğü daha da büyötmektedir.

Böylece toplum, kendi eliyle oluşturduğu bu durumun sorumlusu olma sorumluluğundan kaçarak sorunu yaşayan kişi üzerinde etkili bir çözüm üretmekten kaçır hale gelmektedir. Performansta bulunan ortamdaki kan göstergesi toplumun yaşanan olay karşısındaki olumsuz tavır ve tutumunu yansıtmaktadır. Çünkü kan aynı zamanda bir yaşamsal sıvı olarak akrabalık bağlarını da temsil eden bir göstergedir. Burada kullanılan kan göstereni yan anlamlar üreterek akrabalık bağı üzerinden bir göstergeye dönüşmekte ve aile bağlarını sembolize etmektedir. Çocuğun eteklerine bulaşan kan, en yakınları tarafından kendisine kötülüğün yapıldığını vurgulayan diğerr bir önemli göstergedir. Kötülük yapan toplum kendi kötülüğü üzerinden kendini aklama çabasındadır. Kötülüğrr neden olan gerçek durum bu şekilde kurtarılmaya çalışılmakta: " Evlenirsin kurtulursun!" mesajı verilmektedir. Böylece toplumun bulduğu çözüm, tecavüze, istismara uğramış bir kız çocuğunun tüm geleceğini elinden almanın dışında bir şey değildir. Bu tür çözümsüzlüklerin ise mağduriyetlerin önünü daha da açacağı açıktır. Bu yaklaşım, toplumun, kendi eliyle oluşturduğu ve neden olduğu bu sorunu kendi dışındaymış gibi kabul ettirme ve kendini temize çıkarma operasyonundan başka bir şey değildir.

Moral'ın bu performansını özel kılan göstergelerden biri olan Türkiye haritası performansa konu olan sorunun lokal değil aslında genel olarak Türkiye'de yaşanan yaygın bir kadın sorunu olduğunu ve Türkiye toplumunun tümünü ilgilendirdiğini ifade etmektedir. Bu durum sanatçının toplumun, toplumsal ve cinsiyetçi kimliğine ilişkin yaşanan kadın sorununa ve bu sorunun çözüm/çözümsüzlük noktasındaki oluşturulmuş ortak görüşün temsilidir. Böylece kültürel belleklerin kadın kimliği üzerine ortaklaşmış çözümsüzlük görüşünden kaynaklı bu problem durum Moral eliyle günümüz sanatı içinde ortak kültürel bilinç ve kültürel bellek düzeyine taşınarak tanımlanmış ve kendine yer bulmuştur. Bu çaba toplumsal bir sorunsalın gündeme alınması, canlı tutulması ve evrensel ve toplumsal bir farkındalık oluşturabilmesine dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla sanatçı mensubu olduğu kültürel bellekler eliyle inşa edilmiş yaşantıları bu performans üzerinden ifşa etmektedir. Haritanın her tarafına dağıtılmış kırmızı lekeyle bu sorunun ülkenin genelini kapsadığına işaret etmektedir. Toplum eliyle oluşturulmuş bu sonuçtan, tüm sosyolojik geri plan ve kültürü bir pota içinde değerlendirmektedir.

Kültürel dokuları irdeleyen bu çalışmasıyla Moral, kadın imgesini ve buna bağlı oluşturulmuş toplumsal kimlik ve bellek ilişkili veriler sunması ve bunu günümüz sanat anlayışı perspektifine uygun bir metodolojiyle topluma ulaştırması önemlidir. Postmodern sanat içinde önemli bir yere sahip olan sanatçı görsel sanatlar disiplininin sosyolojik problemleri gündemine alması sanatın multidisipliner bir alan olduğu tezini güçlendirmektedir Sanatçı sanatı yaşamın temel dinamiklerinden biri olarak gördüğünü ve aradaki temelsiz sınırları kabul etmediği ve aralarında bir sınır olmadığı düşüncesini dışı vurmaktadır. Çalışmada toplumsal değerler konjonktüründe kadın kimliği ve kadın bedeni üzerinden metaforik bir imaja dönüştürölmüş yatak objesi, toplumun bir gerçeğı olarak toplumsal karşılığını göstergeler üzerinden bulmuştur. Çalışmada kırmızı kuşak, gelinliğin eteklerindeki kırmızı lekeler, kadının boynunda bir aksesuar şeklinde görölen kırmızı renkten parçalar ve yatağın tüm yüzeyine dağıtılmış kırmızı lekeler çalışmada bir bütünlük sağlamaktadır. Kadın imgesinin bu görüntüyü kendisi için mahrem kabul edilen odasıyla

bütünleşik gösterilmesinin geri planında ise, toplumsal kültürün kadın için uygun bulunduğu tek ortam olmasına bir referanstır.

Toplumsal bir soruna dokunan güncel sanat kapsamında yer alan bu performansıya Moral, ülkedeki kadın kimliği ve cinsiyetçi politikalarına eleştirel bir tutumla yaklaşmaktadır.

Kadın temsiliyetine yönelik irdelemelerinde kadın kimliğine dönük yaygın onamın/kabulün fikirlerine güçlü bir eleştiri olarak görülmek gerekmektedir. Şükran Moral performansında bir metafor üzerinden toplumsal erk eliyle oluşturulmuş bu durumu sadece suçluyu değil, aynı zamanda kurbanı da katarak anlatmaktadır. Sanatçı sorunu kişisellikten uzaklaştırıp göstergelerle genele yayma çabasındadır. Toplum eliyle oluşturulmuş bu soruna performansında kullandığı karşıtlıklar üzerinden erki, egemeni ve tabuları eleştirmektedir. Performans özelinde kadın kimliği problemine cinsiyetçi bir tutum ve davranış gösteren gücü hedef almaktadır. Ancak bu sorunun çözümünü de kadın eliyle yükseltileceğine ve büyütüleceğine göstergelerle dikkat çekmektedir.

Tablo 2. Çocuk Gelin Performansındaki Karşıtlıklar*

Karanlık	Aydınlık
Siyah	Beyaz
Hüzün	Sevinç
Mutsuzluk	Mutluluk
Ait Olmayan	Ait Olan
Kirli	Temiz
Suçlu	Masum

*Karşıtlıklar yazar tarafından belirlenmiş ve tablolaştırılmıştır.

Saussure Anlayışı ile Çocuk Gelin Pratiği

Saussure, dilsel unsurları bir araya getiren ilişkiyi iki düzeyde ele almaktadır. Birinci düzey dizimler düzlemidir; dizim, temeli uzam olan bir göstergeler sentezidir. Uzam eklemlili dilde hem çizgiseldir hem de tek yönlüdür. İki unsur aynı anda ileri sürülemez. Bu oluşumda, her bir unsur, değerini, bir önceki veya bir sonraki unsurla inşa ettiği zıtlıktan almaktadır (Saussure, 1998,s.92) biçiminde açıklar.

İkinci düzlem aynı şekilde Saussure'ün ifadesiyle, çağrışımlar düzlemidir. İçlerinde müşterek bir durum bulunan unsurlar hafızada birbirlerini anımsatırlar ve böylece farklı ilişkilerin hakim olduğu yapılar inşa ederler. Her dizide, dizimsel düzeydekinin aksine, aynı anda birlikte olmayan unsurlar birbiriyle ilişkilendirilir (Saussure,1998;91-93). Dizi bağlantısı, birbirlerinin yerini alabilecek göstergeler arasında meydana gelen bağlantılardır. Yani aynı dizide bulunan birden fazla gösterge dizgesi konseptinde birbirinin görevini üstlenebilir. Dizimdeki duruma bakıldığında, diziden alınan seçkilerin meydana getirdiği yatay düzey inceleme konusudur. Farklı dizilerdeki hücrelerden seçilmiş bölümlerin anlamlı bir konsept inşa etmeleri için diğer dizilerin öbekleriyle bağlantı sağlamaları gerekmektedir. Aralarında kurdukları bağlantılarla anlamlı bir birliktelik inşa eden yapı dizim olarak adlandırılır.

Yapısalcılık bütünü meydana getiren farklı eşzamanlı görsel içi ilişkilerden, unsurlardan esinlenen ve bunların görseldeki fonksiyonları yönünde meydana gelen dizge, yapı terimi üzerinden şekil alır ve anlam arar. Dizim bir çalışmada birbirleriyle kurdukları anlamlı bir uyum inşa eden öğelerin oluşturduğu yapıdır. Bir görselin eşzamanlı analizi görselde gizlidir, çiftler formunda organize edilmiş olan zıtlıkları araştırır bu da dizisel yapıyı oluşturur. Art zamanlı analizde ise anlatıyı şekillendiren olayların bağları dizimsel yapı olarak da isimlendirilen duruma odaklanır. Dolayısıyla artık kırmızı kuşak objesi sıradanlığını yitirmiş ve sembolik söylemlere ve gönderilenler üzerinden yan anlamsal olarak performansın çözümüne katkı sunmaktadır. Sıradan bir kullanım objesinin göstergeye evrilmesiyle o obje, artık bir sanat objesi olarak onam almaktadır. Dizgi ve dizim dilin iki önemli unsurudur ve göstergebilim analizinin temeli de, envanteri çıkarılmış fenomenlerin dağılımını bu iki unsura bağlı saptamadır.

Strauss, bir görselin dizimsel analizinin görselin açık, net ve görünür anlamını, dizisel analizinin ise görselin görünmeyen, gizli veya saklı anlamını ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Bu anlamda açık yapı ne olduğuyla ilgili bilgilendirirken, görünmeyen yapıda ise ne yaptıklarından çok ne anlama geldiklerine bakılır (Berger,1993:27-28). Buna bağlı olarak Çocuk Gelin videosunda başından sonuna kadar geçen öykü ve görüntüler çalışmanın dizimsel örüntüsünü oluştururken, videoda kullanılan unsurlar ise dizisel örüntüyü inşa etmektedir. Çalışma, gebe bir çocuk gelin (kadın) dizgesi üzerine kurulmuştur. Ancak dizgenin önemli bir figürü olan baba/erkek figürüne resmin içinde yer verilmemiştir. Bu dizgeyi oluşturan aile kavramı bu anlamda kopuktur ve bir bütünlük içinde değildir. Onu temsilen gebelik metaforu kullanılmaktadır. Resimde yer almayan baba/erkek figürü sembolik olarak annenin/kadının gebeliğiyle sembolize edilmektedir. Gebe çocuk gelin (kadın) göstereni üzerinden gösterilenler ve gösterge formunda en güçlü unsurlardan biri olan baba/erkek figürünün olmaması ve bu figüre yer verilmemesi sanatçı için bilinçli ve kasıtlı bir yaklaşımdır ve sistem içinde bir kopukluğu ve uyumsuzluğu akıllara getirmektedir. Çalışmada anne/kadın figürü, gebeliğiyle baş başa karanlık bir ortamda tiril tiril beyaz renkli ancak eteklerine sıçramış kanlı gelinliğiyle gösterilmektedir. Kadın gelinlikli ancak gebe ve daha da önemlisi belinde kırmızı kuşağı var. Kırmızı kuşakla kadına namus, kocasına bağlanma gibi toplum tarafından uygun görülen sorumluluklar yüklenir. Taşıyıcılığı ve beyaz rengin koruyuculuğu misyonu toplumsal bellekler kapsamında kadının sorumluluğuna bırakılmıştır. Böylece sanatçı bu sembol ve işaretlerle toplumda bir farkındalık yaratmaya ve çocuk gelinlerin sessiz çılgınlığını duyurmaya çalışmıştır.

SONUÇ

İletişimde rolleri olan evrendeki nesneler, insan davranışları, varlıklar bir anlam ifade etmektedir. Zihinde kalan sembol ve imgeleri anlamlandırmada yol gösterici olan göstergebilim, çevremizdeki sesi, ağacı, ormanı, renkleri, görüntüleri, söylenen sözleri, duysal uyarıcıları anlamlandırma ve iletişim değerini ortaya çıkarmaya aracılık eden bir yöntem sunmaktadır. Çalışmada analizi yapılmak üzere seçilen Moral'ın Çocuk Gelin pratiği, göstergebilim ve dilbilim alanının önde gelen kuramcıları Saussure, Barthes ve Strauss'un görüşleri doğrultusunda göstergebilimsel yöntemle ele alınarak analiz edilmiştir.

Toplumsal cinsiyet; eril ve dişil grupların toplumsal yapısını kapsayan bir kavram olarak birçok alanda gündemini korumaktadır. Kültürel öge, toplumsallık, kaos, mağduriyet, suçluluk, duyarsızlık gibi mesajları yayan Çocuk Gelin pratiğinde Moral, yan anlamlar üzerinden seyirciye ve kamuoyuna mesajlar vermekte ve toplumsal bir farkındalık yaratarak toplumu çözüme davet etmektedir. Etekleri kırmızı lekeli beyaz gelinlikli gebe çocuk, kırmızı lekeli beyaz yatak/yastık, kan, alyans gibi gösterenleri olan pratikte mutluluk- mutsuzluk, siyah- beyaz, sevinç-hüzün, aydınlık-karanlık, yaşam-ölüm gibi karşıtlıklar öne çıkmaktadır.

Mutluluk üzerine inşa edilmiş algısıyla evlendirilen çocuk gelinlerin bir mutsuzluk ortamına atıldığı yan anlamı belirginleştirilmiş olarak görselde yansıtılmıştır. Görüntünün realitesini bir algı yönetimi biçiminde değerlendiren sanatçı, çalışmada kullandığı gösteren ve gösterilenler bağlamında yan anlamlar üreterek bu toplumsal sorunun hafızalarda canlı kalması ve konuya duyarlılığın arttırılması yönünde toplumu da konuya dahil ederek soruna çözüm yolları aramak istemektedir.

Böylece bu çalışmada Saussure'nin göstergelerin toplumsal nitelik olarak değerlendirilmesi görüşü, Barthes'in gösterenin düz anlamı, yananlamı ve Strauss'un toplumsal sistem, inanç biçimleri, ritüeller gibi kültürel özelliklerinin incelenmesi gerektiğini önceleyen fikirleri, düşünceleri ve göstergebilim konusunda ortaklaştıkları görüşleri doğrultusunda çocuk gelin pratiği ele alınmıştır. Bu çalışmada sanatçı; cinsiyetçi, aidiyetçi ve toplumsal söylemler üzerinden kültürel göstergelerle ifade edilen, sosyolojik kimlikler ve roller bağlamında gerçekleştirilen ve ayrıca içinde yaşanılan toplumun ilişkilerini güçlü referanslar paydaşlığında açıklayan bir performans sergilemektedir. Toplumda yaşanan çocuk ve kadın istismarına yönelik yaşanan sorunlara ve toplumsal duyarsızlığa yer vermekte ve bu sorunlardan kaynaklı yaşanan büyük mağduriyetleri görünür kılmak istemektedir. Moral bu videosuyla, çıplak ayaklarıyla çalışmanın merkezinde bulunan ve üzerinde etekleri kanlı bir gelinlikle öylece duran figürün önüne serilmiş ve uçtan uca kana bulanmış Türkiye haritasıyla, toplumsal kadın gerçeği sorunsalını gözler önüne sererek toplumu konuya duyarlı davranması ve soruna çözüm sunması yönünde harekete geçirmek istemektedir.

Göstergebilim ve anlambilim kavramlarından hareketle seçilmiş sanat pratiğinde yer alan göstergelerin çözümlenmesi, anlamın planlanması ve aktarılması fikrini merkeze alan düşünceyle yapılmış bu tür çalışmaların göstergebilim metodolojisi ile ele alınarak analizinin yapılması toplumu ve içinde yaşanılan kültürel özellikleri görünür kılmak ve topluma geri dönüşler sağlayarak sorunları çözmek adına veri sağlayacağı, farkındalık ve duyarlılık oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 73-82.
- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC.si*, Say Yayınevi, İstanbul.
- Barthes, Roland. (2003). *Çağdaş Söylenler*. Çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Metis Yayınları.
- Barthes, R. (2016). Göstergebilimsel serüven. (Çev. M. Rifat ve S. Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Basow, S. A. (1992). *Gender: Stereotypes and Roles* (3rd ed.). Belmont: Thomson Brooks/Cole Publishing Co.
- Berger, A. A. (2014). *Kültür Eleştirisi: Kültürel Kavramlara Giriş* (Ö. Emir, Çev.), İstanbul: Pinhan.
- Berger, A.A. (1993). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, Çev. Murat Barkan ve ark., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yay.
- Bircan, U. (2019). Feminist sanatın kadın algısı üzerine etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 109-117.

- Bircan, U. (2015). Roland Barthes ve Göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13(26), 17-25.
- Çam, Ş. (2015). Medya Çalışmalarında Göstergebilim Çözümlemeleri. B. Yıldırım (Ed.), *İletişim Araştırmalarında Yöntemler içinde* (s. 287-321). İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Demir, Z. (1997). Modern ve Postmodern Feminizm, Bursa: Sentez Yayıncılık
- Fiske J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.
- Keskin, F. ve Ulusan, A. (2016). Kadının Toplumsal İnşasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlara Dair Bir Değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Dergisi*, 26, s. 47-68.
- Köse, O. ve Kodallı, T. (2011). Claude Levi-Strauss'un Mit Çözümlemeleri Üzerinden Resimlerarasılık Perspektifinde Resim Değerlendirmesi. *Art-e Sanat Dergisi*, 4(7), 5-12.
- Lévi-Strauss, C. (2016). Irk, Tarih ve Kültür, (Çev: Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden). 7. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Levi-Strauss, C., (1986), Mit ve Anlam, (Çev: Ş. Süer, S. Erkanlı). İstanbul: Alan Yayınlar,
- Levi-Strauss, C., (1963), *Structural Anthropology*, Translated by Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf, Basic New York: Books Press
- Lucal, B. (1999). What It Means to Be Gendered Me: Life on the Boundaries of a Dichotomous Gender System. *Gender and Society*, 13(6), 781-797.
- Nar, M. Ş. (2014). Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Levi-Strauss ve Yapısalcılık. *Antropoloji*, 27, 29-46.
- Powell, G. N. ve Greenhaus, J. H. (2010). Sex, Gender, and Decisions At The Family Work Interface. *Journal of Management*, 36 (4), 1011-1039.
- Rıfat, M. (2010). Göstergebilimin ABC'si. İstanbul: Simavi Yayınları
- Ridgeway, C. L. (2009). Framed before we know it: how gender shapes social relations. *Gender & Society*, 23(2), 145-160.
- Risman, B. J. (2004). Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism. *Gender & Society*, 18(4), 429-45.
- Sancar, S. (2011). Erkeklik: İmkânsız İktidar. İstanbul: Metis Yayınları
- Saussure, F. (1998). Genel Dilbilim Dersleri Çev. Berke Vardar İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998.
- Schniewind, J., (1953). A Reply to Bultmann, Der: H. W. Bartsch, Kerygma and yth, Londra.
- Şükran Moral Welcome to Turkey Galeri Zilberman ARTtv,
<https://www.zilbermangallery.com/welcome-to-turkey-e154-tr.htm> Erişim Tarihi 18.09.2022
- Özkan, D. (2014). Modern Sosyal Hayatta Kadının Toplumsal Cinsiyetinin ve Rollerinin Dönüşümü: Geleneğe Karşı Modernite. *Turkish Studies*, 9(2), 1239-1252.
- Savaş, G. (2018). Türkiye'de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 105-121.

Trommsdorff, G. ve Iwawaki, S. (1989). Student's perceptions of socialisation and gender role in Japan and Germany. *International Journal of Behavioral Development*, 12(4), 485-493.

UNICEF. (2017). Çocukların Cinsel İstismardan Korunması.

<https://www.unicefturk.org/yazi/cocuklar-icin-bilgi>. Erişim Tarihi:01.02.2023

Yaylagül L. (2016). Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. İstanbul: Dipnot Yayınları.

West, C. ve Zimmerman, Don H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*, 1(2), 125-151.